

Filozófiai fejtörők

Julian Baggini: *A tényérra kívánczó malac...* és 99 további gondolat kísérlet. (ford. Barabás András), Corvina, 2008, 327. o., 2990 Ft

Manapság – Magyarországon is – egyre több olyan filozófiai témájú könyv jelenik meg, amely a laikusokat szólítja meg. Ezeknek a változatos színvonalú munkáknak az a fő célkitűzése, hogy érdekesen és közérthetően fogalmazzák meg a tárgyalásra kiszemelt, sokszor roppant bonyolult szakmai motívumokat. A tudásanyag megválogatását és szerkesztését elsősorban az átlagos olvasó érdeklődése határozza meg, aki feltehetően csupán a gondolkodás bizonyos törvényszerűségeit szeretné elsajátítani, nem pedig a „bölcesség szeretetét”-nek szentelni hátralévő életét. A filozófiatanítás „helyes” módszerének kérdése ráadásul maga is makacs filozófiai probléma, melynek egészen különböző alternatív megoldásai képzelhetők el.

Julian Baggini új, igényes kivitelezésű kötetében – az analitikus filozófiai tradíciókhoz híven – néhány jelentősebb filozófiai érv ismertetését részesíti előnyben, melyeket eredeti kontextusukból kiragadva, tíz-tizenöt mondatos gondolat kísérletekben ad elő. A kísérlet a természettudomány gyakorlati céljait vagy egy elmélet igazolását szolgálja: a vegyész vagy a fizikus például előállítja a megfelelő körülményeket, és akkor bekövetkezik valami látszólag azoktól független esemény, amely alátámasztja vagy éppen cáfolja a tudós számításait. A legtöbb filozófiai diszciplínában megtalálható gondolat kísérletek abban különböznek a fenti értelemben vett kísérletektől, hogy nem elméleteink empirikus valószínűségére, hanem logikai vagy etikai normáink működésére kérdeznak rá, s ezért az elmén kívül nincs szükség egyéb apparátusra a kipróbálásukhoz.

A vállalkozás előnye, hogy a stilizált eszmefuttatásokat motiváló filozófiai dilemmák kiemelésére helyezi a hangsúlyt, s nem mélyed el a filozófiatörténet kulcsfiguráinak megoldási javaslataiban. Ezzel szinte kikényszeríti az olvasó szellemi aktivitását, együttgondolkodását és állásfoglalását olyan problémákkal kapcsolatban, mint például eleai Zénón híres apóriája Akhilleusz és a teknősbéka futóversenyéről (60. o.), illetve a platóni Szókratész barlanghasonlata (69. o.). Az érvek világos és gyors szemléltetésére szolgáló feladványok tehát egyáltalán nem újak a filozófiai diskurzus történetében (a „Gedankenexperiment” terminust Hans Christian Ørsted dán filozófus alkalmazta először 1812-ben). Tamar Szabó Gendler, a Yale Egyetem professzora szerint (*Thought Experiment: On the Powers and Limits of Imaginary Cases*, Garland, 2000, 25-27. o.) tartalmuk alapján konceptuális és értékelő gondolat kísérleteket különböztethetünk meg. Baggini könyvében mindkét fajtájuk megtalálható.

A konceptuális gondolat kísérletekben többnyire arra keresünk választ – ilyen például a két korábban említetten kívül a Descartes filozófiájából építkező „A gonosz démon” (15. o.), a „Gondolkodom, tehát...?” (198. o.), a Hume híres eszmefuttatását összegző „A megfoghatatlan én” (174. o.) vagy a Thomas Nagel egyik tanulmányát újrarendező „Denevérnek lenni” (231. o.) –, hogy egyértelműnek tekintve a kísérlet akár abszurd körülményeit, kizárólag logikai beidegződéseinkre támaszkodva milyen következményekre számíthatunk. Ezeket a klasszikus, metafizikai és ismeretelméleti problémákat feldolgozó gondolat kísérleteket ebben a formában egy átlagos középiskolás is könnyűszerrel megérti és továbbgondolhatja. A populáris stílusú tárgyalás nagyrészt kiküszöböli azt a bonyolult, a nem szakmabelieknek olykor szinte követhetetlen előadásmódot, amely sokakat elriaszt a filozófiától. A történetek megbeszélése pedig értelmes vitára ad alkalmat.

Az esetleírásokat a tanulások egy-két oldalas összefoglalása követi, mely előfordul, hogy – a teljesség igénye nélkül – megjelöli a további tájékozódáshoz elengedhetetlen forrásokat az érdeklődő olvasó számára. Csakhogy ezek a részek annyira szűkszavúak, hogy már-már alkalmatlanok a témák adekvát kifejtésére. Baggini megfogalmaz néhány az elfoglalható álláspontok mellett, illetve ellen felhozható érvet, de legtöbbször még dióhéjban sem rekonstruálja azokat a vitákat, amelyekben a megidézett argumentumok eredetileg felmerültek. Néhány kivételtől eltekintve szinte kényszeresen mellőzi a szakmai terminológiát, de helyette jószerivel csupán redundáns szövegértési feladatot végez el a korábban bemutatott gondolat kísérleten. A tartalom leegyszerűsítése, valamint a nyelv eltúlzott banalitása nemegyszer komolytalan benyomást kelt, ami azért is zavaró, mert nem készíti elő az ajánlott irodalom befogadását. Talán célszerűbb lett volna hosszabb, értelmező kommentárokat írni, és esetleg egy különálló kötetben megjelentetni.

Az értékelő gondolat kísérletek – például a címadó „A tányérra kívánckozó malac” (27. o.), a „Kínozni vagy nem kínozni?” (63. o.) vagy a „L’art pour l’art” (270. o.) – esetében a konceptuális gondolat kísérletek előbbi képletét azzal egészíthetjük ki, hogy a konzekvenciák morális vagy esztétikai értékelése jelenti a tulajdonképpeni lényegét. A főszereplő „megrögzött vegetáriánus” vagy „világéletében ellenezte emberek megkínzását”, az elgondolt körülmények között azonban definíciói, elvei felülvizsgálatára kényszerül. Mit tennének a helyében az olvasók? Ezek az etüdök jó ürügyet kínálnak arra, hogy eltöprengjünk saját értékpreferenciáinkon, és a mellettük bevethető érveken. A szerző sajnos néha mégis előzékenyen elvégzi az értékelés mozzanatát a befogadó helyett, s ilyenkor a gondolat kísérlet személyes prédikációnak adja át a helyét.

Baggini gyűjteményében – leszámítva a négy másik, az aktuális témához kapcsolódó

gondolatkísérlet megjelölését a magyarázatok végén – a gondolatkísérletek csoportosítás nélkül szerepelnek. Ez a legjelentősebb hátránya más színvonalas, alternatív metodológiai elveket követő propedeutikai munkákkal összevetve (mint például Nigel Warburton *Bevezetés a filozófiába*, Kossuth Kiadó, 2005, illetve Stephen Law *Filozófiai fogások*, Alexandra, 2005). Bizonyos érvek szemléltetésére persze Warburton és Law is használ gondolatkísérleteket. Ám mondandójukat a filozófia különböző részterületeinek megfeleltethető fejezetekbe szerkesztve fejtik ki. Ezzel a gesztussal jóval realisabb és átláthatóbb képet festenek a filozófiáról, mint Baggini.

Az említett kifogások dacára *A tényérra kívánczó malac* jó pedagógiai érzékről nyújt tanúbizonyságot, hiszen szellemi szempontból sokkal izgalmasabb, mint az általános bevezető jellegű, filozófusok rövid életrajzát és néhány szemelvényét tartalmazó kötetek. Kár, hogy az ebben a műfajban külföldön hozzáférhető választékból még mindig csak igen kevés olvasható magyarul.